

Filozofsko, etičko i pravno poimanje bračne zajednice i položaja muškarca i žene u njoj

Sara Bontičan, I. FTS-a

Sažetak

Cilj je rada prikazati shvaćanje bračne zajednice počevši od Platona (5/4. st. pr. Kr.) do aktualne feminističke kritike i Queer-teorije zbog razumijevanja problema određenja biti iste. Prvo se poglavlje odnosi na bračnu zajednicu općenito: njezinu pravnu definiciju, njezine oblike u različitim pravnim sustavima i osobne, društvene i pravne funkcije. U drugom se poglavlju propituje definiranje bračne zajednice kao filozofski problem. Postavlja se pitanje biti bračne zajednice iz čega proizlaze druga problemska pitanja. Treće poglavlje prikazuje filozofsku misao bračne zajednice, od antičkih autoriteta Platona i Aristotela, kršćanskih filozofa sv. Augustina i sv. Tome do modernih filozofa Hobbesa, Lockeja, Humea, Kanta, Hegela, Schlegela, Schopenhauera, Godwina, Engelsa, Marxa, Palmera i Russella. U četvrtom se i petom poglavlju bračnu pak zajednicu stavlja u kontekst aktualne feminističke kritike i Queer-teorije.

Ključne riječi: bračna zajednica, bračni odnos, položaj muža i žene

Uvod

Kad god se u kakvoj društvenoj zajednici značenje kojeg pojma dovodi u pitanje, dođe do one potrebe zajednice da taj pojam promisli i definira, odnosno da tomu pojmu konvencionalno i nedvosmisleno odredi sadržaj kao skup njegovih bitnih oznaka. Tako je, zahvaljujući podršci hrvatskih građana, Referendumom o ustavnoj definiciji braka provedenom 1. prosinca 2013. u Ustav Republike Hrvatske prenesena definicija braka iz postojećeg Obiteljskog zakona: „Brak je životna zajednica žene i muškarca.“¹ Međutim, ta definicija nije ni univerzalna ni svezremenska jer oblik i funkcija bračne zajednice i položaj muškarca i žene u bračnoj zajednici mijenjali su se tijekom povijesti. Kako su postojala i kako postoje različita državna uređenja, različite kulture, religije i prevladavajuće filozofske struje, tako su

1 Odluka Ustavnog suda u povodu okončanja postupka nadzora nad ustavnošću i zakonitošću provođenja državnog referenduma održanog 1. prosinca 2013., na kojem je članak 62. Ustava Republike Hrvatske dopunjen novim stavkom 2. (Narodne novine br. 5/2014.) u: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_01_5_93.html (29. III. 2022.).

postojali i dandanas postoje različiti oblici i različite funkcije bračne zajednice.²

Pitanje biti bračne zajednice temelj je filozofskih promišljanja i rasprava o njoj. Tim se pitanjem bave filozofi politike i s njima blisko povezani etičari. Općenito filozofe politike iz normativne perspektive zanima čovjekov život u društvenoj i političkoj zajednici, oni traže odgovor na pitanje kako zajednica treba biti ustrojena da bi se ostvarila čovjekova dobrobit. Da bi došli do odgovora, analiziraju političke pojmove poput države, slobode, pravde, vlasti i moći, jednakosti i prava.³ Etičare pak zanimaju izvor morala, temeljni kriteriji vrednovanja onoga što je moralno, a što nije, ciljevi moralnog htijenja i djelovanja u kontekstu neke društvene zajednice utemeljene na društvenim vrijednostima dobrote, poštenja i

2 Usp. Elizabeth BRAKE, *Marriage and Domestic Partnership*, Stanford Encyclopedia of Philosophy (14. VII. 2021.), u: <https://plato.stanford.edu/entries/marriage/#Bib> (30. III. 2022.).

3 Usp. filozofija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 30. 3. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19629>.

dužnosti.⁴ Budući da je bračna zajednica društvena praksa koja regulira reprodukciju i obiteljski život, filozofi politike i etičari promišljaju bračnu zajednicu u njezinoj biti u odnosu sa spomenutim političkim pojmovima i s moralom. Na primjer filozofi politike postavljaju pitanje utjecaja bračne zajednice na državu te „smatraju da su regulacija spola i reprodukcija nužni za prosperitet države“⁵, a etičari postavljaju pitanje moralnog statusa bračne zajednice.

1. Općenito o bračnoj zajednici

1.1. Definicija i oblici bračne zajednice

„Brak je pravno i društveno uređena zajednica, obično između muškarca i žene, regulirana zakonima, pravilima, običajima, uvjerenjima i stavovima koji propisuju prava i dužnosti partnera i koja daje status njihovu potomstvu (ako ga ima). Utvrđeno je da neki ob-

4 Usp. etika. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 30. 3. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18496>.

5 Elizabeth BRAKE, *Marriage and Domestic Partnership*.

lik braka postoji u svim ljudskim društvima, prošlosti i sadašnjosti.“⁶

Prema spolu partnera, bračna zajednica može biti sklopljena između partnera istog i različitog spola. Sklapanje bračne zajednice između partnera istog spola novija je praksa. Nizozemska je prva zemlja koja je takvo što legalizirala zakonom iz 2001. Kasnije su to učinile i druge zemlje poput Belgije, Španjolske, Kanade, Francuske, Sjedinjenih Američkih Država i Njemačke.⁷ Prema broju partnera, bračna zajednica može biti monogamna, ako je sklopljena između dvaju partnera i poligamna, ako je sklopljena među više od dvaju partnera, pri čemu je poliandrija bračna zajednica jedne žene s više muškaraca, a poliginija zajednica jednog muškarca s više žena. Nadalje, bračna zajednica sklopljena između partnera koji pripadaju istoj društvenoj skupini (plemenu, klasi, narodu, naciji, vjerskoj zajednici) naziva se endogamna. Takva zajednica „najstariji je

6 RAZNI AUTORI, *Marriage*, Encyclopædia Britannica (2015.), u: <https://www.britannica.com/topic/marriage> (30. III. 2022.).

7 Usp. *Isto*.

društveni propis braka⁸ jer, osobito tijekom povijesti, oblici komunikacije s drugim društvenim skupinama bili su ograničeni. Egzogamna je zajednica ona sklopljena između partnera različitih društvenih skupina. Prema pravnom uređenju, bračna se zajednica može sklopiti u vjerskom ili građanskom obliku. U nekim je pravnim sustavima, na primjer u Luksemburgu, Njemačkoj i Austriji, građanska bračna zajednica obavezna. Sklapanje vjerske bračne zajednice u takvim je sustavima slobodan izbor i privatna stvar partnera. U pravnom sustavu, poput hrvatskog i onog u nordijskim zemljama, dopušteno je sklapanje i građanskog i vjerskog braka tako da i vjerski sklopljen brak ima građanski učinak „pod uvjetom da su prigodom sklapanja braka bile ispunjene pretpostavke kako ih propisuje svjetovno pravo.“⁹ Dakle, partnerima je omogućen odabir oblika sklapanja braka. Sklapanje bračne zajednice, kamoli odabir ob-

8 *Isto.*

9 Brak. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 30. 3. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9227>.

lika sklapanja iste, do kasnog je 20. stoljeća rijetko bio slobodan izbor kako je to danas u zapadnom svijetu, kada pojedinci sami biraju partnera izlazeći, družeći se, putujući i tako se upoznajući. Ali i danas taj aspekt slobodnog izbora sklapanja braka „doveden je u pitanje tamo gdje prevladavaju prakse prisilnog ili dječjeg braka“¹⁰. Isto tako, danas se pretpostavlja „da ljubav prethodi (i određuje) brak, a manje se razmišlja o socioekonomskim aspektima“¹¹. U zapadnoj civilizaciji ljubav dvaju partnera i tijekom povijesti se povezivala s bračnom zajednicom, ali u većini epoha ona se nije smatrala primarnom, prethodnom i određujućom za brak kao socioekonomska korist dobivena sklapanjem braka.¹² U dogovorenim brakovima, koje kao posrednici u partnerovo ime sklapaju članovi obitelji, pretpostavlja se da ljubav dolazi nakon sklapanja braka. Primarno se razmišlja o koristi koja će zadovoljiti obje partnerske strane. S obzirom na sve spomenuto, može se zaključiti da je

10 Elizabeth BRAKE, *Marriage and Domestic Partnership*.

11 RAZNI AUTORI, *Marriage*.

12 Usp. *Isto*.

„globalnu raznolikost bračne prakse i zakona teško [...] obuhvatiti“¹³.

1.2. Funkcije bračne zajednice

Unatoč tolikim oblicima bračne zajednice i zakonima koji ju reguliraju, ipak postoji ono među njima univerzalno: osobne i društvene funkcije. „Seksualno zadovoljstvo i regulacija, podjela rada između spolova, ekonomska proizvodnja i potrošnja te zadovoljenje osobnih potreba za naklonošću, statusom i druženjem“¹⁴ neke su od njih. „Možda je [...] najjača funkcija rađanje, briga o djeci i njihovu obrazovanju i socijalizaciji te reguliranje rodničkih linija. U biološkoj evolucijskoj skali što je vrsta složenija, to je potomstvo duže ovisno o svojoj majci da bi preživjelo od trenutka rođenja do zrelosti. Ljudskim bićima na vrhu evolucijske ljestvice potrebno je najviše vremena od svih vrsta da dostignu zrelost. To nameće povećane obveze ljudskim roditeljima za brigu o njihovoj djeci, a brak se tradicionalno smatra institucijom koja je najprikladnija za ispunja-

13 Elizabeth BRAKE, Marriage and Domestic Partnership.

14 RAZNI AUTORI, Marriage.

vanje ovih roditeljskih dužnosti i odgovornosti.“¹⁵ Bračna zajednica ima i pravnu funkciju: „osigurati prava supružnika u međusobnom odnosu te osigurati prava i definirati odnose djece unutar zajednice“¹⁶. U povijesti, osobito u srednjem vijeku, ta se funkcija jasno manifestirala u brakovima vladara jer je primarni cilj tih brakova bio osigurati prijestolonasljednika.¹⁷

2. Definiranje bračne zajednice kao filozofski problem

Već u uvodu rečeno je da je pravo i temeljno filozofsko pitanje što je bračna zajednica u svojoj biti. Sukladno tomu, postavlja se pitanje kojim se argumentima na to pitanje može dati pouzdan odgovor. Nadalje, otvaraju se i mnoga druga pitanja koja proizlaze iz tog temeljnog. „Trebalo li se brak definirati ugovorom između supružnika ili treba [...] biti institucionalno definiran?

15 *Isto*; Usp. „Brak je osnova obitelji.“ (brak. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 30. 3. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9227>).

16 *Isto*.

17 Usp. *Isto*.

Treba li instituciju braka ozakoniti i tako ga društveno priznati ili ona može egzistirati bez takvog priznanja?“¹⁸ Postoji li kakva alternativa braka, kakvo kompromisno rješenje poput civilne zajednice? Postavlja se i pitanje položaja muškarca i žene. Dolazi li u braku „do neravnopravnog odnosa između muža i žene? Degradira li institucija braka ženu kao majku i suprugu?“¹⁹ Na ta se pitanja ponekad „odgovara pozivanjem na definiciju braka.“²⁰ No kako definirati brak ako ovisno o kulturi, religiji, epohi, pravnom uređenju postoje toliki oblici bračne prakse? To je pak pitanje potaknulo „neke filozofe da tvrde da je brak koncept ‘obiteljske sličnosti’ bez bitne svrhe ili strukture. Ako brak nema bitna obilježja, onda se ne može pozivati na definiciju da bi se opravdale određene pravne ili moralne obveze.“²¹ Što to znači u praksi? Na primjer, ako relevantna

odrednica braka nije da se on sklapa između partnera različitog spola, ne može se pozivati na kakvu definiciju braka da se opravda zahtjev da zakonski obavezan brak bude onaj sklopljen između partnera različitog spola. Međutim, „varijacija bračnih oblika u praksi ne isključuje postojanje normativno idealnog oblika“²². Može se reći „da stvarne pravne ili društvene definicije ne mogu riješiti pitanje koje bi značajke brak trebao imati“²³. Zašto? Takve definicije često su neinformativne i kružne. Brak definiraju „u smislu supružnika, a supružnike u smislu braka.“²⁴ Drugim riječima, supružnici su „bračni drugovi istoga braka jedan prema drugomu“²⁵, stoga nema supružnika bez braka; a brak je pak zajednica dvaju supružnika, stoga nema braka ako nema dvoje koji ga sklapaju i tim činom postaju supružnici. Nadalje one „ne moraju donijeti nužne i dovoljne kriterije

18 Zvonko MIHALOVIĆ, *Priroda braka i moralni status preljuba*, Doktorska disertacija, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci, 19. V. 2017., u: <https://dr.nsk.hr/islandora/object/ffri%3A1647> (30. III. 2022.), 18.

19 *Isto*, 18.

20 Elizabeth BRAKE, *Marriage and Domestic Partnership*

21 *Isto*.

22 *Isto*.

23 *Isto*.

24 *Isto*.

25 brak, u: *Hrvatski jezični portal*, <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (31. III. 2022.).

za njegovu primjenu.²⁶ Tako se pojam *brak* koristi u različitim kontekstima, a da se pritom ne promijeni njegovo značenje. Kako onda riješiti pitanje biti bračne zajednice? Duga je povijest filozofske misli o tome.

3. Filozofska misao o bračnoj zajednici

3.1. Platon i Aristotel

Da bi se razumjelo suvremene rasprave o bračnoj zajednici, potrebno je vratiti se korijenima jer „suvremeni pogledi na brak kao na temelj stabilnoga društva potječu od Aristotelovog odgovora svojem učitelju Platonu na njegov prijedlog reforme braka“²⁷. Platon (427. – 347. pr. Kr.) stavlja brak u kontekst svoje idealne Države²⁸

²⁶ Elizabeth BRAKE, *Marriage and Domestic Partnership*.

²⁷ Zvonko MIHALOVIĆ, Priroda braka i moralni status preljuba: 31.

²⁸ Kao što se čovjek sastoji od tri dijela: glave (koja simbolizira mudrost), prsa (koja simboliziraju srčanost) i trbuha (koji simbolizira požudu i samokontrolu), tako i idealna država treba imati glavu (filozofe vladare koji vode brigu o ispravnom načinu života svih građana), prsa (vojnike koji vode brigu o obrani države) i trbuh (hranidbeni stalež koji osigurava temeljne ljudske potrebe i bavi se temeljnim ljudskim djelatnostima); Usp. Bertrand RUS-

utemeljene na pravednosti kao najvećem dobru koju definira kao uklopljenost svakog pojedinca u opći državni red koji se ostvaruje onda kada svaki član Države obavlja posao svoje društvene klase i ne miješa se u poslove drugih. Njegovo shvaćanje braka drukčije je, čak suprotno, od bračnih praksi njegova vremena.²⁹ Naime, Platon smatra da je idealna Država ona koja treba upravljati životom građana. Tako o broju brakova u Državi odlučuju vladari da bi zbog bolesti, ratova i drugih nepogoda odražavali isti broj državljana pazeći da Država ne bude ni prevelika ni premala. Svrha je brakova dobiti najbolje moguće potomstvo. Najbolji, najsnažniji muškarci zato se ždrijećom spajaju s najplodnijim ženama, što su vladari namještal. Tako namješteni parovi u Državi nemaju pravo glasa. Nadalje, budući da nijedna od klasa Države ne smije posjedovati imovinu, nema privatnog vlasništva,

---

SELL, Povijest zapadne filozofije, Zagreb, 2010., 109.

²⁹ Usp. Paula KAULIĆ, Institucija braka i ceremonije povezane s time u grčko-rimskom svijetu, u: Rostra: Časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru, 2 (2009.) 2, 57-63.

djeca nisu *vlasništvo* roditelja, pri porodu ona se oduzimaju roditeljima.³⁰ Dakle, roditelji ne mogu prepoznati svoju djecu, a ni djeca svoje roditelje.³¹ Prvi je cilj te mjere „proširenje obiteljskih simpatija s nuklearne obitelji na samu državu: ukidanje privatne obitelji imalo je cilj obeshrabriti privatne interese koji su u suprotnosti s općim dobrom i snagom države“³². Praktično to znači da roditelji, ako su na kakvoj visokoj državnoj poziciji, neće moći uzdizati svoju djecu da nepošteno dospiju na te također visoke pozicije. Drugi je cilj te mjere spriječiti mlade da podignu ruku na starijeg u strahu da ne udare svoje roditelje, odnosno spriječiti jedan oblik nasilja. Djeca u državi manje vrijednih roditelja i ona izobličena skrivaju se na neku nepoznatu lokaciju, a djeca proizašla iz od države

30 Usp. Bertrand RUSSELL, *Povijest zapadne filozofije*, 112.

31 Usp. Isto, 112; „Da sve te žene budu zajedničke svim tima muškarcima, a da nijedna ni s jednim ne živi napose; i opet djeca da budu zajednička, i roditelj da ne poznaje svojega poroda ni dijete roditelja.“ (PLATON, *Država*, Zagreb, 2004., 211).

32 Elizabeth BRAKE, *Marriage and Domestic Partnership*.

neodobrenih veza bivaju nezakonita. Da bi žena bila majka, treba imati između dvadeset i četrdeset godina. Da bi bio otac, muškarac pak treba imati između dvadeset pet i pedeset pet godina. Ako žena i muškarac imaju spolni odnos izvan navedenih dobnih okvira, taj se spolni odnos smatra slobodnim, a u slučaju začeca djeteta, obavezan je pobačaj istog ili pak čedomorstvo.³³

Također, Platon ima visoku svijest o ravnopravnosti spolova. Smatra da se djevojke trebaju obrazovati kao i dječaci i pritom učiti ratne vještine, glazbu i gimnastiku. Muškarci i žene u njegovoj utopijskoj Državi trebaju raditi iste poslove, zajedno, jer i „muški i ženski psi čuvari obavljaju iste dužnosti.“³⁴ Priznaje da ipak postoje određene razlike između muškaraca i žena, da su žene fizički slabije od muškaraca, ali također smatra da to ne utječe na politiku, stoga muškarce i žene stavlja u ravnopravan položaj.³⁵ Žene se tako

mogu baviti i zanimanjima kojima
33 Usp. Bertrand RUSSELL, *Povijest zapadne filozofije*, 112.

34 Elizabeth BRAKE, *Marriage and Domestic Partnership*.

35 Usp. Bertrand RUSSELL, *Povijest zapadne filozofije*, 111.

su se dotad bavili samo muškarci (vojskom), a mogu biti uključene i u službene dužnosti čuvara države.³⁶

Aristotel (384. – 324. pr. Kr.) je kritizirao Platonovu utopijsku Državu. Najprije je primijetio da je Platon usmjeren na polis, a ne na pojedinca, čime zanemaruje pojedinca i njegova prava.³⁷ Polazi od ideje da „stabilnost društva ovisi o bračnoj zajednici.“³⁸ Iznio je argument protiv prijedloga o ukidanju obitelji: „Država nastaje iz sastavnih dijelova počevši od prirodnog tvorbenog spoja muškarca i žene.“³⁹ Također je iznio argument protiv svođenja braka isključivo na korist: „Između muškarca i žene vlada, izgleda, prijateljstvo, ljubav, po prirodnom zakonu. Jer čovjek je po prirodi predodređen za bračni život još više nego za život u državnoj zajednici, kao što je i obitelj prvobitnija i neophodnija društvena jedinica od države i kao što je nagon za porodom zajednički svim živim

bićima više nego išta drugo. Razlika je u tome što se kod životinja cilj udruživanja time ispunjava; kod ljudi, međutim, bračna zajednica nema za cilj samo produženje generacije, stvaranje potomstva, nego se stvara i zbog drugih životnih ciljeva.“⁴⁰ Dakle, tvrdi da bračna zajednica daje ne samo korist, nego i užitak. Dalje, smatra da „Platon griješi u pretpostavci da se prirodna ljubav prema vlastitoj obitelji može prenijeti na sve sugrađane.“⁴¹ Što je pritom Platon mislio? Mislio je da će se, ako netko sve one koji su u takvoj dobi da bi mu mogli biti sinovi oslovljava sa *sine*, on prema svim svojim sugrađanima osjećati kao njihov otac i tako se ponašati. Isto vrijedi i u obrnutoj situaciji, gdje netko sve one koji su u takvoj dobi da bi mu mogli biti očevi oslovljava sa *oče*. Aristotel je tvrdio da upravo to većini zajedničko očinstvo i sinovstvo dobiva najmanju pažnju i da će, stoga, biti zapostavljeno.⁴²

36 Usp. *Isto*, 111.

37 Zvonko MIHALOVIĆ, *Priroda braka i moralni status preljuba*, 31.

38 Elizabeth BRAKE, *Marriage and Domestic Partnership*.

39 Usp. *Isto*.

40 ARISTOTEL, *Nikomahova etika*, Beograd, 1970., 218.

41 Elizabeth BRAKE, *Marriage and Domestic Partnership*.

42 Usp. Bertrand RUSSELL, *Povijest zapadne filozofije*, 175.

Nije se slagao ni s Platonovom idejom o ravnopravnosti muškaraca i žena. Tvrdio je da, čim muškarac i žena stupe u brak, njihove se dužnosti dijele pri čemu muškarac ima drukčije dužnosti od žene. Tu različitost smatra komplementarnom jer „tako si oni međusobno pomažu i svatko svoje sposobnosti stavlja u službu te zajednice.“⁴³ I muškarac i žena imaju svoje vrline. Vrline žene izvor su sreće muškarcu i obrnuto. Isto tako, muškarac je je onaj koji zapovijeda, koji odlučuje, ali samo o onome za što je mjerodavan. Ženi prepušta ono za što je ona mjerodavna. Ako o svemu želi sam odlučivati, upropašćuje svoj odnos sa ženom.⁴⁴

3.2. Sv. Augustin i sv. Toma Akvinski

Kršćanski filozofi bračnu zajednicu promatraju dublje od same političke i ekonomske jedinice. Stavljaju je u novi fokus ograničavajući svrhu seksualnih odnosa u heteroseksualnom mo-

nogamnom braku na prokreaciju (stvaranje potomstva). Promišljanje svetog Augustina (354. – 430.), jednog od tih filozofa, treba shvatiti u kontekstu njegova života i autoriteta onoga vremena. Na svom putu traženja istine, Augustin se susreo s maniheizmom, filozofskom strujom koja materijalno, kao zlo, suprotstavlja duhovnom, kao dobrom. Maniheizam i njegova negativna iskustva sa spolnošću uvelike su utjecali na njega.⁴⁵ Nadalje, Crkva 4. i 5. stoljeća sumnjičavo je poimala tijelo. Na takav stav Crkve utjecala je tada autoritativna platonistička filozofija. Platon je smatrao da je tijelo zatvor kojeg se ljudska duša mora osloboditi da bi stekla svoje dostojanstvo.⁴⁶ Spolnost je, uz svrhu prokreacije, imala i svrhu liječenja požude. Na tragu toga je i sveti Pavao (usp. 1 Kor 7). Augustin je osuđivao seksualne odnose izvan braka (koje smatra bludom i smrtnim grijehom) i požudu. Seksualni odnos u braku kojemu je svrha zadovoljene požude, koji je povezan

43 ARISTOTEL, *Nikomahova etika*, 218-219.

44 *sto*, 214.

45 Usp. Aurelije AUGUSTIN, *Ispovijesti*, Zagreb, 2016., 114.

46 Usp. Bertrand RUSSELL, *Povijest zapadne filozofije*, 132-133.

s prokreacijom, za njega je laki grijeh.⁴⁷ Bračni je seksualni odnos poželjniji od bluda. Tako supružnici jedan drugom moraju platiti „bračni dug (seksualni odnos) da bi se zaštitili od iskušenja čime održavaju međusobnu vjernost“.⁴⁸ Dakako za Augustina „[...] suzdržavanje od svih spolnih zajednica bolje je čak i od bračnog odnosa koji se izvodi radi rađanja.“⁴⁹ No ipak priznaje da su brak i seksualni odnosi supružnika opravdani mnogočime dobrim, na primjer: „djecom, vjernošću (među supružnicima) i sakramentom“⁵⁰.

Sveti Toma Akvinski (1224/25. – 1274.) na tragu je Augustinova poimanja svrhe braka, „utemeljio je podudarne sudove o seksualnom moralu u prirodnom pravu objašnjavajući brak u smislu osnovnih ljudskih dobara uključujući razmnožavanje i vjernost među supružnicima“⁵¹. Međutim, promišlja još dublje i drukčije po-

47 Usp. Zvonko MIHALOVIĆ, *Priroda braka i moralni status preljuba*, 32.

48 Elizabeth BRAKE, *Marriage and Domestic Partnership*.

49 Citirano prema: *Isto*.

50 Citirano prema: *Isto*.

51 *Isto*.

ima tijelo nego Crkva Augustinova vremena. Smatra da svaki tjelesni, spolni odnos nije grešan upravo zato što je prirodno imati ga jer se u njemu tijelo koristi za prokreaciju, razmnožavanje i sukladno tomu za očuvanja vrste, ali bračnu zajednicu i tjelesne odnose ipak ne smatra toliko dobrima kao čednost.⁵² Užitak u odnosu ne smatra nužno lošim, on može biti „božanski određen“⁵³ dio seksualnog odnosa. Kao i Augustin, kao ono dobro braka ističe vjernost supružnika. Zabranjuje preljub jer tijekom odgoja djece otac mora biti s majkom i kontrolu rađanja zato što se takva kontrola protivi prirodi. Međutim, ne zabranjuje doživotni celibat. Zajednički život prema njegovu razumijevanju mora biti doživotan i neraskidiv. To opravdava argumentom prirodnog odnosa muškarca i žene u braku i argumentom potrebe oba roditelja tijekom odgoja djeteta. Smatra da je muškarac onaj koji odlučuje, a žena ona koja sluša, stoga se žena ne može razvesti od muža. No brine se i o

52 Usp. Bertrand RUSSELL, *Povijest zapadne filozofije*, 404.

53 Elizabeth BRAKE, *Marriage and Domestic Partnership*.

ravnopravnosti supružnika, zato i mužu zabranjuje da se razvede od svoje žene. Ako se samo ženi zabrani da se razvede od svoga muža, a mužu ne, bračni je odnos neravno-pravan. Isto tako, muž otac potreban je tijekom odgoja djeteta jer je racionalniji i fizički jači od majke kad je dijete potrebno kazniti.⁵⁴ Dalje Toma tvrdi da brak mora biti strogo monogaman. Odbacuje poligamiju, poistovjećuje ju s bludom i smatra nepoštenom prema ženama. Monogamni brak dio je prirodnog zakona i kao takav prikladan je za odgoj djece, „osigurava očinsko vodstvo koje je djetetu potrebno“.⁵⁵ Spominje i incest između brata i sestre. Protiv tog oblika braka iznosi argument: „Ako bi se ljubav između muža i žene kombinirala s ljubavlju između brata i sestre, međusobna privlačnost bila bi toliko jaka, da bi dovela do prečestih spolnih odnosa.“⁵⁶

3.3. *Moderni i suvremeni filozofi*

54 Usp. Bertrand RUSSELL, *Povijest zapadne filozofije*, 404

55 Elizabeth BRAKE, *Marriage and Domestic Partnership*.

56 Usp. Bertrand RUSSELL, *Povijest zapadne filozofije*, 404.

Krajem srednjega i početkom novoga vijeka mijenja se čovjekova svijest, ljudsko se društvo shvaća na drukčiji način. To se odrazilo i na tradicionalno shvaćenu strukturu braka koju su neki filozofi zastupali pozivajući se na autoritete, ali su nudili i svoja promišljanja. Na primjer, za Davida Humea (1711. – 1776.), škotskog filozofa, brak se sklapa uzajamnim pristankom partnera, a njegova je svrha očuvanje vrste. Humea zanima koji je od triju oblika braka koje nudi najfunkcionalniji: poligamni, monogamni u kojem je razvod dopušten ili tradicionalno formiran neraskidiv monogamni brak. Dajući objašnjenje za sve te oblike uzima u obzir i posljedice odabira svakog tog oblika te zaključuje da je najfunkcionalniji oblik tradicionalno formiran neraskidiv monogamni brak.⁵⁷

Aristotel, Augustin i Toma brak su smatrali strukturiranim spolnom razlikom (muškarac-žena). Međutim, u novom su se vijeku pojavili prvi ugovori (i s tim pov-

57 Usp. Zvonko MIHALOVIĆ, *Priroda braka i moralni status preljuba*, 33.

ezane ideje ugovornog shvaćanja (braka) i prve doktrine o ravnopravnosti, „pojavi se novi ideal odnosa između odraslih kao slobodan izbor među jednakima“⁵⁸. Tako je ono tradicionalno shvaćanje pokrenulo i danas aktualne filozofske probleme. Thomas Hobbes (1588. – 1679.), engleski filozof, iznio je argumente za ravnopravnost među ljudima, ali je na kraju priznao da se oni odnose na žene.⁵⁹ Isto je tako priznao „da muškarcu dominiraju u braku“ jer „uglavnom su zajednice osnovali očevi, a ne majke obitelji“.⁶⁰ Ni John Locke (1632. – 1704.), engleski filozof empirist, nije uspio ostati dosljedan mišljenju „da brak, kao i država, počiva na pristanku, a ne prirodnoj hijerarhiji.“⁶¹ I njegova koncepcija braka ostaje hijerarhijska. Kada u braku dođe do kakvog sukoba ili kada treba donijeti kakvu odluku, tu ovlast donošenja odluke i konačnog rješenja sukoba ima jedna strana koja je sposobnija i jača što pretpostavlja prirodnu hijerarhi-

58 Elizabeth BRAKE, *Marriage and Domestic Partnership*.

59 Isto.

60 Citirano prema: Isto.

61 Isto.

ju. Spomenutu ideju ugovornog shvaćanja braka Immanuel Kant (1724. – 1804.), njemački filozof prosvjetitelj, povezo je s Augustinovim shvaćanjem seksualnog morala „da bi utvrdio da je poseban sadržaj bračnog ugovora potreban da bi se seksualni odnos učinio dopuštenim.“⁶² Seksualnost je za njega sumnjiva jer ona čini to da čovjek sebe i drugoga tretira kao sredstvo kojim će zadovoljiti svoju požudu, da iz vida gubi činjenicu da su on i drugi kompletne osobe. Dakle, drugi postaje njegov objekt nagona. Prema tome, Kant kaže da „seksualna ljubav nije ništa drugo nego obična želja koja se manifestira kroz nagon kako bi postigla svoj cilj u seksualnim odnosima.“⁶³ Objekte se strane u odnosu mogu usuglasiti oko svojih sklonosti i seksualnih želja, ali „njihov objekt nije ljudska priroda, nego intimni dijelovi tijela, te na taj način jedno drugo ponižavaju i svode na nivo životinjske prirode.“⁶⁴ Samo u heteroseksual-

62 Isto.

63 Zvonko MIHALOVIĆ, *Priroda braka i moralni status preljuba*, 33

64 Isto, 33.

nom monogamnom braku supružnici mogu ostvariti istinsku ljudsku ljubav i promatrati jedno drugo kao kompletne osobe. Kant je zastupao stav o nejednakosti spolova. Ipak, inzistirao je na ravnopravnosti supružnika, što je teško „pomiriti s njegovim stavovima o nejednakosti spolova.“⁶⁵ Bio je i protiv istospolnih seksualnih aktivnosti. Usprkos takvim njegovim stavovima, utjecao je na kasnije feministe i branitelje istospolnih brakova.⁶⁶

Koncepcija braka Georga Wilhelma Friedricha Hegela (1770. – 1831.), njemačkog filozofa idealizma, sinteza je prethodno spomenutih promišljanja. Hegel je kritizirao Kantovo stajalište i okarakterizirao ga sramotnim. Tvrdio je da sklapanjem braka supružnici sami „pristaju da čine jednu osobu i da se odreknu svojih prirodnih i individualnih osobnosti unutar te zajednice“⁶⁷. Bit bračne zajednice za njega je etička ljubav, povjerenje, dijeljenje svega osobnog postojanja, pri čemu etičku ljubav ne poistovjećuje sa

65 Elizabeth BRAKE, *Marriage and Domestic Partnership*.

66 Usp. *Isto*.

67 *Isto*.

seksualnom. Strast je podređena etičkoj ljubavi.⁶⁸ Ta etička ljubav ne može postojati izvan bračne zajednice, kako je to tvrdio njemački filozof smatran jednim od osnivača romantizma Friedrich von Schlegel (1772. – 1829.). Ona može postojati samo u bračnoj zajednici. Dakle ona „ovisi o javnom preuzimanju uloga supružnika koje definiraju pojedince kao članove veće jedinice.“⁶⁹ Time je povezoao bračnu zajednicu, državu i pravni sustav s ciljem da opravda svoju tvrdnju nužnosti formalnog braka i etičkog značaja etičke ljubavi. Brak je „mikrokozmos države“⁷⁰, a njegova je uloga muškarce pripremiti na suradnju s drugim građanima što je uvjet za dobro građanstvo i društvenu stabilnost. Takvim shvaćanjem vratio se spomenutoj Aristotelovoj ideji braka nužnog za stabilnost društva.

Odbacivanje onog tradicionalnog shvaćanja u novom vijeku uočljivo je kod njemačkog filozofa Arthura Schopenhauera (1788. – 1860.) koji je tradicionalni monogamni brak smatrao iracionalnim

68 Usp. *Isto*.

69 *Isto*.

70 *Isto*.

i napuštenim. Podržavao je poligamni oblik braka tvrdeći da je on daleko prikladniji za ljudsku vrstu te da je on čovjekova potreba jer je čovjekov seksualni nagon njegova volja kojom se izražava želja za nastavkom ljudske vrste.⁷¹ Prilično radikalno tradicionalnu instituciju (monogamnog) braka kritizirao je engleski filozof William Godwin (1756. – 1836.), jedan od prvih ek-sponenata utilitarizma i modernih zagovornika anarhizma. Svoju teoriju morala temeljio je na učincima do kojih dovode čovjekovi postupci. Ne može se pridržavati onih općih moralnih pravila jer svaki je čovjekov postupak drukčiji. Zato, da bi odredilo moralno pravilo, svaki postupak treba promatrati pojedinačno, prosuđivati što je u njemu bio dobar, a što loš postupak. Brak je tako „potpuno promašena institucija“ zato što u takvoj instituciji nema „realne mogućnosti izbora za prosudbu takvih okolnosti pojedinačnih situacija“.⁷² Godwin smatra da treba ukinuti onaj brak u kojem se ustaljene navike ponašanja ne

71 Usp. Zvonko MIHALOVIĆ, *Priroda braka i moralni status preljuba*, 34
72 *Isto*, 34-35.

moгу promijeniti i u kojem se te navike ne mogu prosuđivati.⁷³

I marksisti poput Nijemca Friedricha Engelsa (1820. – 1895.) predviđali su propast institucije braka „tvrdeći da je on zapravo produkt ekonomskih i društvenih odnosa kapitalizma te kao takav ne može opstati.“⁷⁴ Takav brak smatraju nemoralnim jer se u njemu zbog uvođenja ekonomske sfere zanemaruje ona emocionalna, on je neka vrste trgovine, stoga je sličan prostituciji. Dakle, u monogamnom braku novac, kapital koji je u muškarčevim rukama ima ključnu ulogu. Cilj je takvog oblika braka da se taj kapital prenese potomcima, nasljednicima. Budući da je muškarac onaj koji drži kapital, žena je u takvom braku podređena, na neki je način i ona vlasništvo, kapital svojega muža. Karl Marx (1818. – 1883.) smatrao je da se žena može osloboditi muževa vlasništva ukidanjem nuklearne obitelji. Dakako, takvo je stajalište utjecalo na feminističku misao.⁷⁵

73 Usp. *Isto*, 35.

74 *Isto*, 35.

75 Usp. Elizabeth BRAKE, *Marriage and Domestic Partnership*.

David Palmer mišlju se suprotstavlja marksistima. Kaže da se brak ne može poimati kapitalističkim očima u smislu vlasništva jer je on stvar dogovora, ugovorni odnos, bilo pravedan i ravnopravan, bilo nepravedan i neravnopravan. U braku „nitko nikoga ne posjeduje.“⁷⁶

Bertrand Russell (1872. – 1970.), engleski filozof, prilično se sustavno bavio temom bračne zajednice zalažući se za liberalizaciju bračne zajednice i seksualnog morala. Smatrao je da tradicionalno shvaćen brak ne može opstati.⁷⁷

4. Bračna zajednica u feminističkoj kritici

Feministička je kritika „smjer književne i kulturalne teorije oblikovan u slijedu revolucionarnih studentskih zbivanja 1968. radi afirmacije specifičnosti ženskog iskustva u okolnostima muške prevlasti nad kulturom.“⁷⁸ Temeljno u femi-

76 Usp. Zvonko MIHALOVIĆ, *Priroda braka i moralni status preljuba*, 35

77 Usp. *Isto*, 35.

78 Feministička kritika. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 31. 3. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/>

nističkoj kritici i filozofije politike bilo je ili reformiranje bračne zajednice ili ukidanje pravnog statusa bračnoj zajednici. Zašto? Feministi su smatrali da je tijekom povijesti filozofija politike bračnu zajednicu i obiteljski život svela na prirodnu hijerarhiju. U ono bračno privatno država se nije miješala, a žene su pak na to privatno bile ograničene, stoga ono što se u toj privatnoj sferi događalo ženama, premda to bilo zlostavljanje, nije bilo podložno pravnom sustavu i zakonima. S vremenom je filozofija politike uočila problem i shvatila da slobodu i prava supružnika treba kontrolirati i u onom bračnom privatnom te da i ono treba biti podložno pravnim normama.⁷⁹

Već rani feministi kritizirali su bračnu zajednicu kao „nepravedan ostatak predmodernog doba.“⁸⁰ Engleski filozof John Stuart Mill (1806. – 1873.) poistovjetio je brak s ropstvom. Gledajući unatrag, uočio je da žene nisu imale građanska prava, da se od njih tražilo „da

[Natuknica.aspx?ID=19201](http://www.natuknica.aspx?ID=19201)

79 Elizabeth BRAKE, *Marriage and Domestic Partnership*

80 *Isto*.

žive u intimnosti sa svojim ‘gospodarima’“ (muževima), da za žene sklapanje braka nije bio potpuno slobodan izbor.⁸¹ Neravnopravnost u braku opravdavala se ženskom prirodom, no Mill je to osporio rekavši da zapravo nije rečeno kakva je ženska priroda baš zbog nemogućnosti da se to kaže zbog neravnopravnosti. Idealan bračni odnos za njega je „odnos ravnopravnog prijateljstva“.⁸²

Dakle, bračna zajednica u fokusu je feminističke kritike zbog svoga učinka na položaj i načina života žena. Na primjer, supruge su one koje obavljaju više kućanskih poslova negoli njihovi muževi premda su možda izvan kuće zaposlene, što je na tragu rodne podjele rada: primarna odgovornost žena kućanski su poslovi i odgoj djece, žene nisu za poslove poput vožnje kamiona ili građevinske poslove. Osim toga, rad zaposlenih žena plaćen je slabije nego rad zaposlenih muškaraca. Sukladno tomu, udane žene radije će se posvetiti kućanstvu i odgoju djece, odabrati

skraćeno radno vrijeme i smanjiti svoj karijerni napredak. Sve navedeno udanu ženu čini ranjivijom, ekonomski ovisnom o suprugu što potiče nejednakost, nadmoćnost supruge i olakšava zlostavljanje. Ti se problemi, predlažu feministi, mogu riješiti na različite načine: obrazovanjem učeći djecu ravnopravnosti, medijskim kampanjama, promicanjem pravedne podjele kućanskih poslova između supruge i supruge, pravnim mjerama, odnosno zahtijevanjem da rad zaposlenih žena bude plaćen jednako kao rad zaposlenih muškaraca... Međutim, i tu se pojavljuje jedan teoretski problem za liberalni feminizam. Istovremeno se traži sloboda supružnika i miješanje države u njihovu bračnu zajednicu. Dosad navedeno odnosi se na feminističku ideju reforme braka.⁸³

Ideja ukidanja pravnog statusa bračnoj zajednici pojavila se zato što se „ponekad [...] tvrdi da je brak inherentno strukturiran seksističkim društvenim normama, što isključuje mogućnost feminističke reforme – i da brak također jača

---

81 *Isto.*

82 *Isto.*

---

83 *Isto.*

stigmatu prema nevjencanima.“⁸⁴ Problematika se nalazi u korijenu, postavlja se pitanje je li brak u svojoj biti ideal romantične ljubavi. Naime, danas pravno priznata bračna zajednica pretpostavlja taj ideal. Feministice poput Simone de Beauvoir (1908. – 1986.), smatraju da on ograničava žene da se posvete karijeri i svojim drugim ambicijama jer se zbog njegova ostvarenja žene usredotočuju na druge stvari poput vlastite ženstvenosti privlačnosti. Iz istog razloga ide se još radikalnije. Smatra se „da bi žene trebale odabrati ne-monogamiju ili lezbijski separatizam.“⁸⁵ Odabir lezbijskog separatizma značio bi ne samo identifikaciju žena kao lezbijki, već i odabir načina života u ženskim zajednicama potpuno neovisnog i odvojenog od muškaraca.

5. Bračna zajednica u *Queer*-kritici

Queer-teorija nastala je prije pedesetak godina na temelju feminizma i homoseksualnih studija zbog pumnijeg istraživanja spola

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Elizabeth BRAKE, *Marriage and Domestic Partnership*.

i roda. Začeli su ju Francuz post-strukturalist Paul-Michel Foucault i feministkinja Judith Butler. Kakvo je njihovo poimanje bračne zajednice? Onako kako neki feministi tvrde da je bračna zajednica inherentno seksistički strukturirana, tako *Queer*-kritičari tvrde da je ona heteroseksistička. „*Queer*-teoretičari nastojali su pokazati da širok raspon društvenih institucija pokazuje heteronormativnost, odnosno pretpostavku heteroseksualnosti i rodne razlike koju definira kao normu. Budući da se *Queer*-teoretičari opiru normativnosti roda i heteroseksualnosti, postoji preklapanje između njihovih kritika braka i kritika nekih feminista, osobito lezbijki. Za kritičare heteronormativnosti istospolni su brakovi nepoželjni jer asimiliraju istospolne odnose sa suštinski heteroseksualnim bračnim idealom. Prema tom mišljenju, proširenje braka na istospolne brakove prije će potkopati nego postići oslobođenje homoseksualaca i lezbijki i zapravo dodatno marginalizirati aseksualce, aromatičare, poliamoriste i one koji odluče gra-

diti svoje živote oko prijateljstva.“⁸⁶

Država, dakle, ne bi trebala dati legitimitet istospolnim brakovima jer se time gubi od monogamnog braka različita raznolikost odnosa i fleksibilnost. Isto tako, legitiman istospolni brak homoseksualce i lezbijke izložio bi nedostacima braka.

Ima i suprotnih mišljenja prema kojima bi takvo proširenje poimanja braka na istospolne brakove homoseksualcima i lezbijkama bilo od koristi jer bi ih poticalo da stupe u vezu, a ako država da pravni status takvoj zajednici, to bi dalo legitimitet i tim vezama. Pravno priznati istospolni brakovi smanjili bi i društvenu stigmumu prema homoseksualnosti. Nadalje istospolna bračna zajednica može uključivati raznolikost odnosa, ne mora ga nužno potiskivati. Također, ona ne mora biti monogamna. Upravo suprotno, ona kao takva može podučavati heteroseksualce da ni rod i rodne uloge, ni monogamija nisu određujući za bračnu zajednicu i ljubav.⁸⁷

---

⁸⁶ *Isto.*

⁸⁷ *Usp. Isto.*

Zaključak

Sada je nužno vratiti se na pitanja postavljena na početku drugog poglavlja. Može li se na temelju razlaganja poimanja bračne zajednice tijekom povijesti na njih dati kakav definitivan odgovor? Ili je to nemoguće? Sva ta politička i etička pitanja trajno ostaju otvorena „zbog različitih percepcija socijalnih, društvenih, moralnih, pravnih, religioznih, povijesnih i filozofskih činjenica.“⁸⁸ Uostalom, sva razložena poimanja bračne zajednice i njezine biti suočavaju se s prigovorom: „Samo zato što je brak u prošlosti posjedovao određene značajke ne znači da su mu one svojstvene.“⁸⁹ Skolastici, sv. Toma, dakako, vjerujem da bi na njega odgovorili: „Svaki zakon koji je sastavio čovjek ima karakter zakona točno do one granice, do koje se izvodi iz prirodnih zakona. Ali, ako je bilo gdje u sukobu s prirodnim zakonom, prestaje biti zakonom; to je tek iskrivljavanje zakona.“⁹⁰

---

⁸⁸ *Isto.*

⁸⁹ *Isto.*

⁹⁰ Citirano prema: Bertrand RUSSELL, *Povijest zapadne filozofije*, 540

Literatura

ARISTOTEL, *Nikomahova etika*, Beograd, 1970.

Aurelije AUGUSTIN, *Ispovijesti*, Zagreb, 2016.

Elizabeth BRAKE, *Marriage and Domestic Partnership*, Stanford Encyclopedia of Philosophy (14. VII. 2021.), u: <https://plato.stanford.edu/entries/marriage/#Bib>

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://www.enciklopedija.hr/>

Hrvatski jezični portal, <https://hjp.znanje.hr/>

Paula KAULIĆ, Institucija braka i ceremonije povezane s time u grčko-rimskom svijetu, u: *Rostrum: Časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru*, 2 (2009.) 2, 57-63.

Zvonko MIHALOVIĆ, *Priroda braka i moralni status preljuba*, Doktorska disertacija, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci, 19. V. 2017., u: <https://dr.nsk.hr/islandora/object/ffri%3A1647>

Odluka Ustavnog suda u povodu okončanja postupka nadzora nad ustavnošću i zakonitošću provođenja državnog referenduma održanog 1. prosinca 2013., na kojem je članak 62. Ustava Republike Hr-

vatske dopunjen novim stavkom 2. (Narodne novine br. 5/2014.) u: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_01_5_93.html

PLATON, *Država*, Zagreb, 2004.

RAZNI AUTORI, *Marriage*, Encyclopædia Britannica (2015.), u: <https://www.britannica.com/topic/marriage>

Bertrand RUSSELL, *Povijest zapadne filozofije*, Zagreb, 2010.

